

(2)
**İLKÖĞRETİM OKULU ÖĞRENCİLERİNİN DEMOKRASİ
UNSURLARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ:
(BOLU İLİ GAZİPAŞA İLKÖĞRETİM OKULU ÖRNEĞİ)**

Gülhan GÜRBÜZ
Uzman Sosyal bilgiler Öğretmeni

Dr. Samettin GÜNDÜZ
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma 7.ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi unsurlarına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma Bolu iline bağlı bir İlköğretim Okulu öğrencilerinden 7. ve 8. sınıflara devam eden 100 öğrenci ile yürütülmüştür. Çalışmada demokrasinin unsurları ile ilgili öğrenci görüşlerini tespit etmek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen 35 maddelik “Vatandaşlık Dersi İçeriğine İlişkin Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre:

7.ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasinin unsurları içerisinde en fazla özgürlük kavramına ilişkin ifadeler katıldıklarını, demokrasinin unsurları içerisinde katılımlarının en az olduğu kavramın ise “demokrasi eğitimi” olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin demokrasinin unsurları içerisinde en fazla kararsız kaldıkları unsurun “vatandaşlık” olduğu gözlenirken, en fazla kararsız kaldıkları görüş ise “Bireyin nasıl bir vatandaş olabileceği alacakları eğitime bağlıdır.” ifadesi olmuştur. Demokrasinin unsurlarından “eşitlik, özgürlük, demokrasi anlayışı, vatandaşlık ve hoşgörü” kavramlarına ilişkin Gazipaşa İlköğretim Okulu öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Demokrasi, Hoşgörü, Eşitlik, Özgürlük

Abstract

The purpose of this study is to determine the perceptions of 7th and 8th grade students about democracy elements. The research was performed over 100 students attending 7th and 8th grades of an elementary school in Bolu. In the study, to analyze the student opinions about the elements of democracy, “A Perception Scale on the Content of Citizenship Lesson” constituting of 35 items was developed by the researchers.

The research showed that 7th and 8th grade students of Bolu Gazipaşa Elementary School agreed most on the expressions regarding the concept of freedom. However, the concept they agreed least among the elements of democracy is “democracy education”. The element that students were most ambiguous was “citizenship”, and the opinion they were most undecided was the expression of “Education of a person determines his citizenship status”. It is observed that there is a significant difference among the students of Gazipaşa Elementary School on the concepts of “equality, freedom, democracy understanding, citizenship and tolerance”.

Keywords: Citizenship, Democracy, Tolerance, Equality, Freedom

Giriş

Literatür Taraması

Demokrasi, siyasal ve bilimsel dilde kullanılan, Yunan kökenli özel bir ifadedir. Kavram olarak “demos” Yunancada halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamında bir kelime ile “egemen olmak” veya “iktidar kullanmak” gibi anlamlara gelen “kratein” kelimelerinden oluşmaktadır. Bu bakımdan demokrasi, kısa ve özlu olarak halkın (demos) doğrudan veya dolaylı egemenliği veya iktidar kullanımı, halk egemenliği veya çoğunluğun egemenliği olarak tanımlanmaktadır (Meier-Maier-Koselleck-Conze, 1972). Demokrasi, egemenliğin halka ait olduğu düşüncesine bina edilmiş siyasal bir sistemdir (Yanar; 1990).

Toplumlar, tarihsel süreç içerisinde şartlara ve ihtiyaçlara göre yönetim biçimlerini belirleme gücüne sahip olmuşlardır. Fakat tarihin farklı dönemlerinde monarşi, oligarşi ve teokrazi gibi yönetim deneyimlerinden sonra demokrasi yönetimi toplumlar tarafından keşfedilmiştir. Dolayısıyla demokrasi, toplumların sürekli iyi yönetim arayışları sonucunda ortaya çıkartılmış olan bir yönetim biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Demokrasinin sadece iktidarın salt yönetici sınıfın değil yönetilenlerin de etkin olduğu bir yönetim biçimidir. (Gündüz;2010) Bu nedenden dolayı günümüzün en gözde ve popüler kavramlarından birisi hiç şüphesiz ki “demokrasi” dir (Erdoğan,1997).

Demokrasi, vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir (Lpson,1993). Demokrasi yönetim biçimine kadar toplumlar ayrıcalıklı zümreler, sınıflar ve kişiler tarafından yönetilmekteydi. Demokrasiye kadar kanunlar karşısında eşit ilkesinin olmaması, eşitlik ve özgürlüğün demokrasi ile verilmesi demokrasiyi etkin bir konuma getirmiştir. Demokrasi, vatandaşların mümkün olan alternatiflerinden daha geniş bir kişisel özgürlükler alanı sağlaması demokrasiyi önemli kılmaktadır (Dahl, 2001). Demokrasinin en fazla dikkat çeken yönünün bireylerin bir yarışma sonunda, halkoyu ile iktidara geldiği siyasal karar alma mekanizması olmasıdır (Schumpeter,1953). Demokrasi, bütün vatandaşların eşit, dolayısıyla kamusal kararlarda aynı derecede söz hakkına sahip olduğu kabulüne dayanması, yöneten/yönetilen çelişmesini rıza, hakkaniyet, adalet, özgürlük ve eşitlik idealleriyle gidermenin bir yoludur (Dağı-Polat, 2004: 13).

Ülkemizde demokrasi eğitimi ile ilgili çalışmalara bakacak olursak;

Gülmez’in (1994) yapmış olduğu çalışmada demokrasinin hukuksal dayanaklarının evrensel insan hakları belgelerine bağlı bir eğitim programının olması gerektiğini savunmaktadır. Önemli olan evrensel nitelikteki yasaların yer alması değil pratikte uygulanmasıdır. İnsan hak ve özgürlüklerini kültürel olarak yaşayan akademik kadrosunun olması gerekir.

Diğer bir çalışmada Büyükkaragöz (1990)’ün orta öğretimde demokrasi eğitimi çalışmasında cinsiyet açısından öğretmenlerin demokratik tutumlarında önemli farklılık yoktur. Öğrenciler açısından kızların erkek öğrencilere göre daha demokratik tutum içerisinde olduğunu tespit etmiştir. Tutum yönünden öğretmenlerin, davranış açısından öğrencilerin daha demokratik olduğunu tespit etmiştir. Öğretmenler ve öğrenciler arasında ortaya çıkan tutum ve davranış farklılıkları demokrasi eğitimi zayıflatmaktadır. Aralarındaki tutum ve davranışlar aynı olmasa bile paralellik olması gerekir.

Büyükkaragöz ve Üre’nin (1994) yapmış oldukları araştırmada öğretmen yetiştiren kurumlardaki öğrencilerin demokratik tutum ve davranışları tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha demokratik olduğunu,

öğretmen yetiştiren kurumları arasında yer alan doğrudan öğretmen yetiştiren Eğitim Fakülteleri ile dolaylı öğretmen yetiştiren Fen Edebiyat Fakülteleri öğrencileri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Eğitim Fakülteleri öğrencilerinin Fen Edebiyat Fakülteleri öğrencilerinden daha demokratik olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Ülkemizde demokrasinin benimsenmesi ve yerleşmesi okullarda etkili bir şekilde verilecek demokrasi eğitimi ile mümkündür. Demokrasi eğitimi formal olarak okullarda, informal olarak ise ailede ve toplumda kazandırılır. Bireylerin demokrasinin ilke ve değerlerini doğru olarak öğrenebilmeleri, devletin ve eğitimin demokratik bir yapıya sahip olabilmesi ve okullarda demokrasi eğitiminin verilmesi ile mümkün olabilir. Çünkü devlet ne kadar demokratik olursa eğitim sistemi de o kadar demokratik olabilir. Ülkeler ancak demokratik bir yapıya sahipse, insan hakları ve düşünce özgürlüğünün evrensel nitelikleriyle benimsenmesi ve yaşatılması mümkün olabilir. Çünkü demokrasi; insanı, insanın düşüncesini, gelişimini, katılımcılığını vb. temel alır. Bu bağlamda; özgürlük, eşitlik, adalet, katılımcılık, hoşgörü ve insan hakları gibi demokratik değerleri bireylere kazandırmayı amaçlar. Avrupa Birliğine girme aşamasında olan ülkemizde demokrasi eğitiminin ne ölçüde verildiği daha da önemli bir konu haline gelmiştir. Oysaki okullarımızda ‘Demokrasi Eğitimi’ adı altında bir ders bulunmamaktadır. Bu konuya sadece Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık (Yurttaşlık Bilgileri) Bilgisi dersleri kapsamında yer yer değinilmekle yetinilmektedir. Bireyin vatandaş olma bilinci kazanması ve toplumla uyumlu bir hale gelebilmesi Vatandaşlık Bilgisi dersinde verilecek olan etkili bir demokrasi ile gerçekleşebileceğinden “demokrasi eğitimi” konusunun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi eğitimi sadece okulda planlanıp yürütülebilecek bir iş değildir. Dolayısıyla okulda öğretmen, evde çocuğun anne ve babası ve bunun yanında da devlet ve toplumun kitle iletişim araçları ile bu eğitime destek vermelidir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ile ilgili dersin sadece ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda değil ilköğretimden yükseköğretime kadar planlanıp yürütülmesi gerekmektedir.

Bu da demektir ki; demokrasinin benimsenmesi ve gelişmesi için ülkenin tüm kurumları yapı ve işleyiş olarak demokratik değerlere sahip olmalıdır. Bununla birlikte bireyler de, demokratik yurttaşlık bilincini kazanmalı, katılımcılık anlayışını geliştirerek çevresiyle sıkı bir etkileşim ve iletişim içerisinde bulunmalıdır. Okul ile aile arasında kurulacak sağlıklı iletişim demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlenmesini sağlayacaktır.

İlköğretim çağındaki çocukların, birçok şeyi, görerek, bizzat yaşayarak öğrendiklerini göz önüne aldığımızda, aile, öğretmen ve toplumun diğer üyeleri davranışlarıyla yeni yetişen çocuklara örnek olmalıdır. Demokrasi ve demokrasinin bünyesinde bulunan özgürlük, eşitlik, adalet, katılımcılık, hoşgörü ve insan hakları gibi soyut kavramların bu dönemde kavranması daha zor olduğundan bu kavramlar somutlaştırılarak, örnekler verilerek, sınıf içerisinde tartışma ortamları yaratılarak ve öğrencilere görev ve sorumluluk bilinci verilerek demokratik bir eğitim-öğretim ortamı hazırlanmalıdır. Böyle bir demokrasi eğitimi, çocukların demokrasiyi içselleştirmelerine ve demokratik değerleri davranış haline getirmelerinde faydalı olacaktır. Kitle iletişim araçlarının toplumlar üzerindeki etkisi göz önüne alınarak demokrasi eğitiminin verilmesi etkili hale getirilmelidir.

Demokrasiyi ve demokrasi eğitimini gerçekleştirmeyi kendisine ilke edinen ülkemizde, bireylerin vatandaşlık bilincini kazanarak, iyi vatandaş haline gelmeleri, demokrasinin ilke ve fonksiyonlarını benimseyerek davranış haline getirmeleri ve

yetiyecek genç kuşaklara örnek olmaları bakımından öğrencilere verilecek olan demokrasi eğitimi büyük önem taşımaktadır.

Demokrasinin ilke ve fonksiyonlarını bireyin ve toplumun hayatında etkili kılmak için, demokrasi anlayışının ve tutumunun, eğitimin her kademesinde öncelikle ailede olmak üzere çocuga ve gence kazandırılması büyük bir önem arz etmektedir (Büyükkaragöz, 1995: I).

Milli Eğitim Temel Kanunu ilkelerinde özel bir yere sahip olan demokrasi eğitimi; bireyin iyi vatandaş olmasını, demokrasi bilinci kazanabilmesini dolayısıyla toplumsal yaşama daha iyi hazırlanmasını sağlayacağından, bu bağlamda “Vatandaşlık Bilgisi Dersinde Demokrasi Eğitimi” araştırması da önem taşımaktadır.

Bu nedenle bu araştırmanın amacı; İlköğretim 7. ve 8. sınıflar düzeyinde okutulmakta olan, demokratik ve toplumsal hayat eğitimi için planlanmış Vatandaşlık Bilgisi dersinin kapsamında verilen özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü ve demokrasi anlayışı kavramları ile ilgili öğrenci görüşlerini tespit etmektir.

Problem

İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasinin unsurları ile ilgili görüşlerinin neler olduğu bu tezin problemini oluşturmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın genel amacı; İlköğretim 7. ve 8. sınıf düzeyinde okutulmakta olan ve demokratik ve toplumsal hayat eğitimi için planlanan Vatandaşlık dersinin kapsamında verilen ve demokrasi unsurlarını oluşturan özgürlük, eşitlik, hoşgörü ve vatandaşlık kavramlarına ilişkin öğrenci görüşlerini tespit etmektir.

Önem

Bu çalışma, okullarda daha çok Vatandaşlık Bilgisi dersi kapsamında verilen demokrasinin unsurlarıyla ilgili eşitlik, özgürlük, katılımcılık, hoşgörü, insan hakları, demokratik devlet vb. konularda da öğrencilerin bilinçlenmesini sağlayacaktır. Demokratik bir okul iklimi içerisinde demokrasinin bu unsurlarının önemini kavrayan ve benimseyen bireyler, yetiyecek genç kuşaklara davranışları ile örnek olacak, demokrasinin yerleşmesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Okullarda önemle üzerinde durulması gereken demokrasi kavramı, bireylerin demokrasi bilinci kazanarak demokrasinin geleceğini sağlam temellere oturtacak ve demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlenmesini de zemin hazırlayacaktır. Ülkemizdeki okullarda ‘Demokrasi Eğitimi’ adı altında bir ders bulunmamakta, bu kavram sadece Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri kapsamında ele alınmaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın, Vatandaşlık bilgisi kapsamında ele alınan demokrasi kavramının; bireylerin demokrasi bilinci kazanmalarında, demokratik bir kişilik yapısına sahip olmalarında dolayısıyla demokrasinin geleceğinin sağlam temellere oturtulmasında yol gösterici olacağı düşünülmüştür.

Bu çalışmada, aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

1.Araştırmaya katılan öğrencilerin anket sorularını içtenlikle cevapladıkları varsayılmaktadır.

2.Demokrasi eğitimi dersi öğrencilere sadece Vatandaşlık Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde verilmektedir.

3.Demokrasi eğitimi sadece okulla sınırlı olmayıp aile ve çevrenin de demokrasi bilincinde önemi büyüktür.

4. Bir ülkedeki eğitim ne kadar evrensel ve demokratik değerlere sahipse o ölçüde demokrasi bilinci gelişebilir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma ilköğretim 7. ve 8. sınıf düzeyinde okutulmakta olan ve demokratik ve toplumsal hayat eğitimi için planlanan vatandaşlık dersinin kapsamında verilen demokrasi unsurlarını oluşturan özgürlük, eşitlik, hoşgörü ve vatandaşlık kavramlarına ilişkin öğrenci görüşlerini tespit etmek amacıyla betimsel tarama modeliyle yürütülmüştür.

Evren

Bolu ilinde öğrenim görmekte olan 7. ve 8. sınıf öğrencileri bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Örneklem Araştırmanın deneklerini, Gazipaşa İlköğretim Okulu 7. ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmaya 100 öğrenci katılmıştır.

Bu çalışmanın katılımcıları 7. ve 8. sınıflara devam etmekte olan 100 ilköğretim öğrencisidir. Katılımcılar gönüllülük esasına dayalı olarak rasgele seçilmişlerdir. Bu öğrencilerin yarısı 7. sınıf, yarısı 8. sınıf öğrencisidir. 7. sınıf öğrencilerinin 25 tanesi kız, 25 tanesi erkektir. 8. sınıf öğrencilerinin de 25 tanesi kız, 25 tanesi erkektir. Katılımcıların 50. kız öğrenci 50 ise erkek öğrencidir

Veri toplama aracı

Çalışmada demokrasinin unsurları ile ilgili öğrenci görüşlerini tespit etmek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen 35 maddelik “Vatandaşlık Dersi İçeriğine İlişkin Algı Ölçeği” kullanılmıştır. Literatüre uygun olarak hazırlanan ölçeğin ifadeleri uygunluk bakımından uzman görüşü alınarak düzeltilmiştir. Üçlü dereceleme formatında düzenlenmiş olan ölçekte katılma dereceleri katılıyorum, katılmıyorum ve kararsızım şeklinde düzenlenmiştir. Veriler frekans ve yüzde analizine tabi tutulmuştur.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmanın bulguları, başka bir deyişle, sırası ile alt problemlerle ilgili görüşlere ait istatistikler özetlenmiş ve sonuçlar tablolarda gösterilmiştir. Verilerin çözümlenmesi kısmında belirtildiği gibi önce, maddelerin negatif ya da pozitif ifade taşıması dikkate alınmadan, tutum ölçeğinde olduğu biçimde, maddelere verilen yanıtlara ait istatistikler hesaplanmış, Tablo 1’de özetlenmiş ve Tablo 1’deki istatistiklere bakılarak Likert ölçeğine uygun olarak değerlendirmeler yapılmıştır. İlköğretim 7. ve 8. sınıflara uygulanan bu tutum ölçeğinin 5 seçenekli skala üzerinden yapılmıştır.

İlköğretim 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Tutum Ölçeğindeki Maddelerde Dile Getirilen İfadelere Katılma Düzeylerini Üç Seçenekli Skala Üzerinde Gösteren İstatistikler.

Tablo 1. İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Eşitlik Alt Boyutuna İlişkin Özet İstatistikleri

Demokrasinin alt boyutlarında biri olan eşitlik kavramı “Sosyal yaşamda,

BOYUT	Madde No	SORULAR	Katılan 1+2		Kararsız 3		Katılmayan 4+5				S
			f	%	f	%	f	%			
EŞİTLİK	1	Bütün insanlar vatandaşlık hakları bakımından eşittirler.	93	93	1	1		6	00	.54	.93
	2	Her vatandaş eşit oy hakkına sahiptir.	95	95	1	1		4	00	.63	.70
	3	Bütün insanlar haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar.	81	81	13	13		6	00	.37	.96
	4	Demokrasi eğitiminde, bireylere eşit şartlarda eğitim-öğretim verilmelidir.	95	95	2	2		3	00	.65	.67
Toplam			91	91	4.22	4.22	4.75	4.75	100	4.50	0.81

bireyler arasında haklar ve imkanlar bakımından ayırım gözetilmemesi, var olan ayrımların kaldırılmasını isteme” anlamında kullanılmaktadır (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2001:94). Hazırlanan tutum ölçeğindeki maddeler; eşitlik kavramının bu yönü ile ilgili olmakla birlikte, öğrencilerden söz konusu maddelere demokratik ortamda cevap vermişlerdir.

Madde 1’de belirtilen “Bütün insanlar vatandaşlık hakları bakımından eşittirler.” ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 93’ünün katıldığı, % 6’sının katılmadığı % 1’inin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.54, standart sapmasının ise (0.93) olduğu görülmüştür. Bunun yanında araştırmaya katılan 100 öğrenciden 6’sının bu düşünceye katılmamış olması dikkate değer bir bulgudur. Bu bulgunun nedenleri arasında; öğrencilerin aile ortamı, okuldaki demokratik iklimin bulunup bulunmaması veya sosyal yaşantısında karşılaşmış olabileceği eşitsizliğe dayalı tutum ve davranışlar sayılabilir.

Madde 2’de belirtilen “Her vatandaş eşit oy hakkına sahiptir.” ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde; İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %95’inin katıldığı, %4’ünün katılmadığı, %1’inin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.63, standart sapması ise (0.70) olduğu görülmüştür.

Madde 3'te belirtilen “Bütün insanlar haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar.” ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde; İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 81'inin katıldığı, %6'sının katılmadığı, % 13'ünün ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.37, standart sapmasının ise (0.96) olduğu görülmüştür. Ölçekteki bu maddeye ilişkin öğrencilerin vermiş oldukları cevaplarda görülen % 13 oranındaki kararsızlık görüşünün nedenlerinin; yaş grubuna göre sorunun net olarak anlaşılabilmesi, toplumsal yapımızın eşitliğe bakış açısı veya görüş belirtmek istememeleri gibi etkenlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Madde 4'te belirtilen “Demokrasi eğitiminde bireylere eşit şartlarda eğitim-öğretim verilmelidir.” ifadesine verilen cevaplar incelendiğinde; İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 95'inin katıldığı, %3'ünün katılmadığı, %2'sinin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.65, standart sapmasının ise (0.67) olduğu görülmüştür. Bu nedenle, eşitlik konusunda öğrencilere verilen eğitimin % 95 oranında yeterli olduğu söylenebilir.

Tutum ölçeğinin ilk dört sorusunu oluşturan eşitlik ilkesi çerçevesinde toplamda; ölçeğe katılan öğrencilerin %91'inin “vatandaş hakları, eşit oy, insan haysiyeti, eğitim ve öğretim hakkı açısından herkesin eşit olduğuna” katıldığı, %4.75'inin katılmadığı %4.22'sinin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Eşitlik boyutuna ilişkin maddelere toplamda bakıldığında; ortalamasının (x) 4.50, standart sapmasının ise (0.81) olduğu görülmüştür. Bu bulgular; İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasinin eşitlik boyutu ile ilgili aile, okul ya da çevre faktörlerine bağlı olarak bilgi eksikliklerinin bulunabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda; öğrencilerin eşitliğe bakış açısını güçlendirebilmek için; aile, okul ve çevre etkileşiminin güçlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Vatandaş, kavramı sözlük anlamı olarak, “Vatanları veya vatan duyguları bir olanlardan her biri.” şeklinde ifade edilmektedir. Vatandaşlık ise, “Vatandaş olma, bir vatanda doğup büyüme veya yaşamış olma durumu (Duman, Karakaya, Yavuz, 2001: 7)” dur. Bu nedenle Tablo 3'te, yetişecek genç kuşakların, iyi birer vatandaş olarak hak ve sorumluluklarını bilmelerine dayalı maddeler yer almıştır. Öğrencilerin vermiş oldukları cevaplardan yola çıkarak, aşağıdaki betimlemeler yapılmıştır.

Madde 5'te belirtilen “İyi vatandaş olmak için bireyin hak ve özgürlüklerini bilmesi yeterlidir” ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %44'ünün katıldığı, %34'ünün katılmadığı ve % 22'sinin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 3.23, standart sapmasının ise (1.19) olduğu görülmüştür. Bu madde ile öğrencilerden bireyin hak ve özgürlüklerini bilmesinin yeterli olmadığı, aynı zamanda bu hak ve özgürlüklerini kullanmaları gerektiği yönünde cevaplar beklenmişti. Bu bulgulardan, İlköğretim 7.ve 8.sınıf öğrencilerinin demokrasinin vatandaşlık boyutuna ilişkin % 44 düzeyinde katılmış olması dikkate değer bir sonuçtur. Bu durumun nedenleri arasında sayılabilecek olanlar; yaş grubu dikkate alındığında öğrencilerin ‘bilmek’ kavramı ile ‘uygulamak’ kavramı arasındaki ilişkiyi çözememiş olmaları, toplumsal yapımız veya karşılaşılmış olabileceği olumsuz modellerdir.

Tablo.2. İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Alt Boyutuna İlişkin Özet İstatistikler

BOYUT	Madde No	SORULAR	Katılan 1+2		Kararsız 3		Katılmayan 4+5		N	\bar{X}	SS
			f	%	f	%	f	%			
VATANDAŞLIK	5	İyi bir vatandaş olmak için bireyin hak ve özgürlüklerini bilmesi yeterlidir.	44	44	22	22	34	34	100	3.23	1.19
	6	İyi bir vatandaş vergisini zamanında ödeyen kişidir.	68	68	15	15	17	17	100	3.82	1.19
	7	İyi bir vatandaş askerlik görevini yapan kişidir.	75	75	7	7	18	18	100	3.97	1.22
	9	Demokratik bir insan, aynı zamanda iyi bir vatandaştır.	76	76	17	17		7	100	4.14	0.97
	10	Vatandaşlık hak ve sorumlulukları okullarda öğretilmelidir.	77	77	18	18	5	5	100	4.13	0.94
Toplam	5		68	68	15.8	15.8	16.2	16.2	100	3.85	1.10

Madde 6'da belirtilen "İyi vatandaş vergisini zamanında ödeyen kişidir." ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin öğrencinin %68'inin katıldığı, % 17'inin katılmadığı, % 15'inin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 3.82, standart sapmasının ise 1.19 olduğu görülmüştür. Bu bulgular; "İyi vatandaş vergisini zamanında ödeyen kişidir." görüşüne katılan öğrenci sayısının %63 oranında kalması, vatandaşlık eğitimi konusunda bilgi eksikliği olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, özellikle ilköğretim çağındaki öğrencilerin gelecekte iyi birer vatandaş olabilmeleri için; okullarda konuyla ilgili bilgi ve bilinç eksikliğini giderici çalışmalar yapılmasının, demokratik bir iklimin oluşturulmasının, ayrıca aile ve toplumda doğru modellerde karşılaşmasının önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Madde 7'de belirtilen "İyi bir vatandaş askerlik görevini yapan kişidir." ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %75'inin katıldığı, %18'inin katılmadığı, %7'sinin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalaması (x) 3.97, standart sapması ise 1.22'dir. Bu bulgular; İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin "İyi bir vatandaş askerlik görevini yapan kişidir." maddesine %75'lik bir oranla katılması vatandaşlık eğitimi konusunda bilgi eksikliği olabileceğini ortaya koymaktadır.

Madde 9'da belirtilen, "Demokratik bir insan, aynı zamanda iyi bir vatandaşdır." İfadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %76'sının katıldığı, % 7'sinin katılmadığı, % 17'sinin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalaması (x) 4.14, standart sapması ise 0.97'dir. Bu bulgular; İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin "Demokratik bir insan, aynı zamanda iyi bir vatandaşdır." görüşüne %75'lik bir oranla katılması demokrasi ve vatandaşlık konularında aile, çevre veya eğitim faktörlerine bağlı olabilecek bilgi ve bilinç eksikliği olabileceğini ortaya koymaktadır.

Madde 10'da belirtilen, "Vatandaşlık hak ve sorumlulukları okullarda öğretilmelidir." İfadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %77'sinin katıldığı, %5'inin katılmadığı, %18'inin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalaması (x) 4.13, standart sapması ise 0.94'tür. İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin "Vatandaşlık hak ve sorumlulukları okullarda öğretilmelidir." maddesine % 5'inin katılmadığı ve % 18'inin kararsız kaldığı yönünde cevaplar vermesi vatandaşlık eğitiminin önemine ilişkin aile, çevre veya okul etkenlerine bağlı olabilecek inanç veya bilgi eksikliği bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; okul, aile ve çevre iletişim ve etkileşiminin güçlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Tablo 3'teki Vatandaşlık kavramı ile ilgili görüşlere İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar toplamda analiz edildiğinde: % 68'inin katıldığını, % 15,8'inin kararsız kaldığını ve %16,2'sinin katılmadığını görmekteyiz. Tablo 3'ün ortalaması (x) 3.85, standart sapması ise 1.10'dur.

Tablo.3. İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Özgürlük Alt Boyutuna İlişkin Özet İstatistikleri

BOYUT	Madde No	SORULAR	Katılan 1+2		Kararsız 3		Katılmayan 4+5		N	\bar{X}	SS
			f	%	f	%	f	%			
ÖZGÜRLÜK	24	Demokraside insanlar düşüncelerini özgürce açıklayabilmelidir.	93	93	5	5	2	2	100	4.73	0.69
	25	İnsanlar görüş ve düşüncelerini açıklama ya da açıklamama özgürlüğüne sahip olmalıdır.	95	95	4	4	1	1	100	4.77	0.61
	26	İnsanlar özgürlüklerini kullanırken başkalarının özgürlüklerine saygı göstermelidir.	95	95	4	4	1	1	100	4.65	0.60
Toplam			4.3	4.3	.3	.3	1.3	1.3	100	.71	.63

Tablo 3’de “ İstekle benimsenmeyen her türlü baskıdan kurtulma, ama başkalarının özgürlüğüne engel olmama serbestliği.(Öncül,2000:891) anlamına gelen özgürlük kavramıyla ilgili görüşlere yer verilmiş ve öğrencilerin yukarıdaki maddelere olumlu yönde cevap vermeleri beklenmiştir.

Madde 24’de belirtilen, “Demokraside insanlar düşüncelerini özgürce açıklayabilmelidir.” ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %93’ünün katıldığı, %2’sinin katılmadığı ve %5’inin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.73, standart sapmasının ise 0.69 olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerine Vatandaşlık dersi kapsamında verilen demokrasi eğitiminin %93’lük bir oranla yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Madde 25’te belirtilen, “İnsanlar görüş ve düşüncelerinin açıklama ya da açıklamama özgürlüğüne sahip olmalıdır.”ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %95’inin katıldığı, %1’inin katılmadığı ve %4’ünün kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.77, standart sapmasının ise 0.61 olduğu görülmüştür.

Madde 26’da belirtilen, “İnsanlar özgürlüklerini kullanırken başkalarının özgürlüklerine saygı göstermelidir.” ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 95’inin katıldığı, % 1’inin katılmadığı, % 4’ünün kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.65, standart sapmasının ise 0.60 olduğu görülmüştür. Bunun yanında araştırmaya katılan öğrencilerin Madde 25 ve Madde 26’daki ifadelere verdikleri cevapların aynı oranda olması dikkate değer bir bulgudur.

Demokrasinin “Özgürlük” alt boyutuna ilişkin hazırlanan 24., 25. ve 26. maddelerdeki ifadelerine verilen cevaplar toplamda analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 94.3’ünün katıldığı, %1.3’ünün katılmadığı ve % 4.3 kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 9’un ortalamasının (x) 4.71, standart sapmasının ise 0.63 olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan; yukarıdaki görüşlerle ilgili kararsız olduğu ya da katılmadığı yönünde cevap veren öğrencilerin demokrasinin düşünce özgürlüğü boyutuyla ilgili eksikliklerinin olabileceği ya da görüş belirtmek istemedikleri söylenebilir.

Demokrasinin bireylerin kişiliğiyle bütünleşmesi, demokratik değerleri yaşantısının her aşamasında davranış haline getirmesi ve demokratik bir tutum geliştirmesi anlamına gelebilecek demokrasi anlayışıyla ilgi yukarıda yer alan maddelere araştırmaya katılan İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin olumlu yönde cevaplar vermeleri beklenmektedir.

Madde12’de belirtilen, “Demokrasiye inanmanın kişiliğin bir parçası haline gelmesinde alınan eğitim etkilidir.” İfadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8.sınıf öğrencilerinin % 75’inin katıldığı, % 2’sinin katılmadığı, % 23’ünün kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.13, standart sapmasının ise 0.83 olduğu görülmüştür. İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %23’ünün madde 12’ye ilişkin kararsız olduğu yönünde cevap vermesi demokrasi anlayışı açısından dikkate değer bir bulgudur.

Madde 13’te belirtilen, “Demokrasilerde kişisel hakların kullanımı anayasal güvence altına alınmalıdır.” ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8.sınıf öğrencilerinin % 89’unun katıldığı, % 1’inin katılmadığı, % 10’unun kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.44, standart sapmasının ise 0.71 olduğu görülmüştür. İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin

%10'unun madde 13'e ilişkin kararsız olduğu yönünde cevap vermesi demokrasi açısından dikkate değer bir bulgudur. Kararsız olan öğrencilerin oranının yüksek olması; söz konusu öğrencilerin bilgi veya bilinç eksikliği olabileceği gibi, görüş belirtmek istememeleri olarak da değerlendirilebilir.

Tablo.4. İlköğretim 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Anlayışı Alt Boyutuna İlişkin Özet İstatistikleri

BOYUT	Madde No	SORULAR	Katılan 1+2		Kararsız 3		Katılmayan 4+5		N	\bar{X}	SS
			f	%	f	%	f	%			
DEMOKRASİ ANLAYIŞI	12	Demokrasiye inanmanın kişiliğin bir parçası haline gelmesinde alınan eğitim etkilidir.	75	75	23	23	2	2	100	4.13	0.83
	13	Demokrasilerde kişisel hakların kullanımı anayasal güvence altına alınmalıdır.	89	89	10	10	1	1	100	4.44	0.71
	14	Demokrasi anlayışında insana insan olduğu için değer verilir.	84	84	8	8	8	8	100	4.58	0.72
Toplam	3		82.6	82.6	13.6	13.6	3.6	3.6	100	4.38	0.75

Madde 14'te belirtilen, "Demokrasi anlayışında insana insan olduğu için değer verilir." İfadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 84'ünün katıldığı, % 8'inin katılmadığı, % 8'inin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.58, standart sapmasının ise 0.72 olduğu görülmüştür. Katılımcıların %8'inin madde 14'e ilişkin kararsız olduğu, % 8'inin katılmadığı yönünde cevap vermesi demokrasi anlayışı açısından dikkate değer bir bulgu olmakla birlikte öğrencilerde bulunabilecek demokrasi anlayışı ile ilgili eksikliklerin de bir göstergesi olabilir.

Demokrasi Anlayışı çerçevesinde hazırlanan ifadelerine verilen cevaplar toplamda analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 82.6'nın katıldığı, %3.6'sının katılmadığı, %13.6'nın kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 6'nın ortalamasının (x) 4.38, standart sapmasının ise 0.75 olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, kararsız öğrencilerin oranının yüksek olması (%13.6), demokrasi anlayışı ile ilgili eksikliklerinin olduğu anlamına gelebilir.

Tablo 5. İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Hoşgörü Alt Boyutuna İlişkin Özet İstatistikleri

BOYUT	Madde No	SORULAR	Katılan 1+2		Kararsız 3		Katılmayan 4+5		N	\bar{X}	SS
			f	%	f	%	f	%			
HOŞGÖRÜ			89	89	9	9	2	2	100	4.40	0.73
	29	Demokrasilerde insanların birbirlerine hoşgörülü davranmalarının temelinde karşılıklı saygı vardır.	92	92	6	6	2	2	100	4.62	0.77
	30	Bireylerin bir arada huzur içinde yaşaması için karşılıklı hoşgörü olmalıdır.	98	98	2	2	0	0	100	4.75	0.47
	31	Sorunların çözümünde her çeşit düşünce ve eleştiriye açık olmak demokratik bir davranıştır.	90	90	8	8	2	2	100	4.49	0.77
Toplam			92.25	92.25	6.25	6.25	1.5	1.5	100	4.56	0.68

Demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleminde ve devamında bireylerin bir birine hoşgörülü davranmasının önemi büyüktür. Bu nedenle; Tablo 5'te "İnsanın hoşlanmadığı ya da karşı bulunduğu inanç, kanı, tutum ya da uygulamalara karışmaması ya da uzak durması durumu (Öncül, 2000: 570)." anlamına gelen demokrasinin alt boyutlarından hoşgörü kavramıyla ilgili, hazırlanan görüşlere öğrencilerin olumlu cevaplar vermeleri beklenmektedir.

Madde 11'de belirtilen, "Demokrasinin temelinde karşılıklı anlayış ve güven vardır." İfadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %89'unun katıldığı, %2'sinin katılmadığı ve %9'unun kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.40, standart sapmasının ise 0.73 olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan; araştırmaya katılan İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin Madde 11'e ilişkin % 2'sinin katılmadığı, % 9'unun kararsız olduğu yönünde cevap vermesi demokrasinin hoşgörü alt boyutuna ilişkin bilgi eksikliği olabileceğini sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Madde 29'da belirtilen, "Demokrasilerde insanların birbirlerine hoşgörülü davranmalarının temelinde karşılıklı saygı vardır." İfadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 90'ının katıldığı, %2'sinin katılmadığı, % 8'inin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin

ortalamasının (x) 4.62, standart sapmasının ise 0.77 olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan; görüşe katılmayan ya da kararsız kalan öğrencilerde hoşgörünün nedenleriyle ilgili bilgi eksikliği bulanabileceği söylenebilir.

Madde 30'da belirtilen, "Bireylerin bir arada huzur içinde yaşaması için karşılıklı hoşgörü olmalıdır." ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %98'inin katıldığı, %0'ının katılmadığı ve %2'sinin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.75, standart sapmasının ise 0.47 olduğu görülmüştür. Bu bağlamda; ölçüğe katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun toplumsal huzur ortamı ile hoşgörü arasındaki ilişkiyi görebildikleri söylenebilir.

Madde 31'de belirtilen, "Sorunların çözümünde her çeşit düşünce ve eleştiriye açık olmak demokratik bir davranıştır." ifadesine verilen cevaplar analiz edildiğinde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin % 90'ının katıldığı, %2'sinin katılmadığı, % 8'inin kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu maddenin ortalamasının (x) 4.49, standart sapmasının ise 0.77 olduğu görülmüştür.

Hoşgörü kavramı çerçevesinde hazırlanan 11., 29., 30. ve 31. maddelerde yer alan ifadelerle verilen cevapları toplamda analiz ettiğimizde: İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin %92.25'inin katıldığı, %1.5'inin katılmadığı, %6.25'inin ise kararsız kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 5'in ortalamasının (x) 4.56, standart sapmasının ise 0.68 olduğu görülmüştür. Bu bağlamda; (ölçekte yer alan maddelere öğrencilerin olumlu cevaplar vermeleri beklendiğinden) katılmayan öğrencilerin sadece %1.5'lik bir bölüm oluşturması demokrasinin diğer alt boyutlarına göre hoşgörü kavramıyla ilgili yaklaşımlarının daha olumlu yönde olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, demokrasinin unsurları ile ilgili 7. ve 8. sınıf öğrenci görüşleri ile ilgili betimleme çalışması yapılmıştır.

İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasi eğitimine ilişkin görüşlerinden elde edilen sonuçlar şöyledir:

İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin demokrasinin unsurları içerisinde en fazla özgürlük kavramına ilişkin ifadelerle katıldıklarını ayrıca tutum ölçüğü içerisinde en fazla katıldıkları görüşün hoşgörü kavramına ait "Bireylerin bir arada huzur içinde yaşamaları için karşılıklı hoşgörü ortamı olmasıdır." ifadesi öne çıkmaktadır. Öğrencilerinin demokrasinin unsurları içerisinde katılımlarının en az olduğu kavramın demokrasi eğitimi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Demokrasinin unsurları içerisinde en fazla kararsız kaldıkları unsurun vatandaşlık olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerinin tutum ölçüğü içerisinde katılmayanların oranının en yüksek olduğu maddenin "Sadece insan olmak insan haklarına sahip olmak için yeterlidir." ifadesi olduğu görülmüştür. Demokrasinin unsurları içerisinde en fazla kararsız kaldıkları görüş ise "Bireyin nasıl vatandaş haline gelebileceği verilecek demokrasi eğitimi ile mümkündür." ifadesi olmuştur.

Demokrasinin unsurlarından eşitlik, özgürlük ve hoşgörü kavramlarına ilişkin İlköğretim 7. ve 8. sınıf kız ve erkek öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Özgürlük ve eşitlik konularında farklı düşüncelere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyete göre demokrasinin alt boyutlarında eşitlik, özgürlük ve hoşgörü konusunda farklı düşünceler içerisinde oldukları belirlenirken bu kavramların toplumumuzda halen cinsiyete göre farklılığın göstergesi olduğu burada da gözlenmiştir.

Öneriler

İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerine Vatandaşlık Bilgisi dersi kapsamında verilen demokrasi eğitimi konusuna ilişkin öneriler:

İlköğretim öğrencilerinin demokrasi ve unsurlarının etkin öğretimini aile, sosyal çevre ve okul işbirliği ve etkileşimi çerçevesi içersinde olmalıdır. Demokrasi eğitimine ilişkin bilgilerin öğretilmesinden sonra pekiştirilebilmesine yönelik uygulamalar ve etkinlikler yapılmalıdır.

İlköğretim öğrencilerine demokrasi unsurlarının öğretilmesi sadece Vatandaşlık Bilgisi dersi ile değil diğer derslerle de yerine ve konusuna göre bu unsurların üzerinde durulması sağlanmalıdır. Ayrıca, öğretmenlerin demokratik tutum ve davranışlarıyla öğrencilere örnek olabilecek düzeyde olmalıdır.

Yapılacak Çalışmalarla İlgili Öneriler

Yapılan çalışmalara ışık tutmak amacıyla, öğrencilerin bu çalışmada en fazla kararsız oldukları yönünde cevap verdikleri “Vatandaşlık” boyutu üzerine başka bir araştırma yapılabilir. Demokrasiyi oluşturan unsurlar arasından tek bir unsur seçilerek, bu unsurla ilgili daha ayrıntılı bir çalışma yapılabilir.

Demokrasi eğitimine ilişkin görüşler araştırılırken, hazırlanan tutum ölçeği öğretmenlere de uygulanabilir. Vatandaşlık Bilgisi dersinde “Demokrasi Eğitimi” veren öğretmenlerin, karşılaştıkları güçlüklerle ilgili bir araştırma yapılabilir.

Kaynakça

Büyükkaragöz, Ş.(1990). Demokrasi Eğitimi, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

Büyükkaragöz, S. Üre, Ö.(1994).Öğretmen Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Demokratik Tutumları Araştırması, Demokrasi Gündemi. T.D.V Bülteni,Sayı.19 Ankara

Büyükkaragöz, Ş.(1989). Liselerde Demokrasi Eğitimi. Türk demokrasi Vakfı Bülteni. Ankara

Dağı,İ. ve Polat N.,(2004). Demokrasi ve İnsan Hakları, Liberte Yayınları: Ankara

Dahl, A. Robert. (2001). Demokrasi Üstüne, (Çev: Betül Kadioğlu) Phoneix Yay. Ankara

Duman,T.,Karayaka,N.,Yavuz,N.(2001). Vatandaşlık Bilgisi, Gündüz Eğitim Yayıncılık.Ankara

Erdoğan, M. (1997). Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, Ankara

Gülmez, M.(1994). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi. Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları. Ankara

Gündüz, S. (2010). İnsan Hakları ve Demokrasi “Devlet ve Demokrasi Bölümü” Lisans Yayıncılık/İST

Lipson, L. (1993). Siyasal ve Sosyal Teori, Demokrasinin Felsefesi, (Çev. M. Erdoğan) Siyasal Kitapevi. Ankara

Meier. C., Maier. H., Koselleck. R. and Conze, W. (1972). Demokratie, in, Geschichtliche Grundbegriffe Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland, BdI. Stuttgart

Schumpeter, A.J. 1953). Capitalism, socialism and Democracy, Usnwin University, London

Şahin, M. (1995). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi. Todaye Yayını

Öncül, R. (2000). Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul